

Báthori Csaba

Mozdulatlanok bölcsessége*

Charles Baudelaire: A baglyok

Egy jó versből nem marad ki semmi; egy jó versben benne van az egész világ. Az a világ, amelyet évtizedek óta puhatolunk, és az a világ, amelyet hosszas olvasás után a vershez rendelünk. Hogy s mint? Egy kurta szonett, tizennégy sor, nem a világ. De vonatkozatható rá a világ, és majdnem összes tapasztalatunk. Megesik, hogy egy vers megértéséhez pontosan harmincnégy, vagy pontosan ötvenkilenc esztendő kell eltöltenünk szemünk véletlen kipattanásától fogva egészen szemünk kinyílásáig. Megesik az is, hogy egy verset nem tud végigsejteni, legmélyebb – alkati – sejtelmeivel rokonítani az ember, csak bizonyos legérettebb pillanatokban, a hatvanhatodik nekifeszülés szerencsés fordulataiban. A vers, ha hozzá tudjuk illeszteni az életünket, beláthatatlan gazdagságot sugároz, s épp akkor és csak úgy válik feledhetetlenné, ha megragadjuk azt a szándékát, amely épp a mi szellemünkhöz ér, de egyúttal évezredek problémáihoz közelít. *Un poëte est un monde enfermé dans un homme* (Egy költő, az egy egész világ, egyetlen emberbe zárva), mondja Victor Hugo a *La légende des siècles* (A századok legendája) egyik címtelen darabjában. A költő és költeménye – hiszen elődök eszméjét is tükrözi, és nekünk, utódoknak írták, hogy megértsük és szerezzünk értelmet neki – nem fejeződik be önmagában, hanem kinyílik az egész világra, és magához kéri az egész világot, ha lehet.

Ma már nem kétlem, hogy nekem Charles Baudelaire versének megközelítéséhez szűk ötvenkilenc esztendőre volt szükségem. És még mire? Arra, hogy hosszú időre, a véglegesség szándékával elhagyjam a hazámat. Arra, hogy elzáródjanak előlem azok a dolgok és személyek, akiket annak előtte magamba zártam. Arra, hogy számtalan más érzelmi kilátást és kelepécét megismerjek, nemcsak azokat, amelyeket a mozdulatlanságot és maradást parancsoló, hazai dolgokhoz fűző ragaszkodás eszemnek kínál. Ki kellett mennem vizeimből, hogy megérkezhessem a magaslatokra. Baudelaire költeménye, *A baglyok* aztán nemcsak önmagához, ehhez az egyhez engedett közelebb, hanem tükörfénnyel megvilágította azokat az érzelmi-szellemi tényállásokat, amelyeket közvetve ábrázol. Olyan ütemben juthattam el ehhez a vershez, amilyen ütemben tisztába jöttem olyan helyzetekkel, amelyeket a szöveg nem érint, mindössze önmagához társít. Nem is hinné az ember ifjabb korában, amikor a költészeti ábécé betűit számolni kezdi, hogy a betűk ugyan szám szerint is léteznek, de a költészet maga az eszméleti számtalanság. Az egyes vers társ nélkül áll eléd, de ha egyetemes jelentést hordoz, meghökkentő, a világ hány és hány tényállását képes megvilágítani. Talán ez legfőbb mozgósító ereje. Nemrég ráébredtem: ha nem fejttem fel ezt a verset, egész életemben hiányzott volna.

* Részlet a szerző *Egyszer a földön* című, idén őszre a Napkút Kiadó gondozásában megjelenő esszékötetéből.

De úgy is mondhatnám: a jövő az erkölcsön múlik. Aztán azon, hogy maradjon bennünk ember a költészetre.

Baudelaire verse, úgy tudni, 1851-ben keletkezett, tehát nem *A Romlás virágainak* legrégebbi rétegéhez tartozik. A szonett az eredetiben így hangzik:

LES HIBOUX

Sous les ifs noirs qui les abritent,
Les hiboux se tiennent rangés,
Ainsi que des dieux étrangers,
Dardant leur oeil rouge. Ils méditent.

Sans remuer ils se tiendront
Jusqu'à l'heure mélancolique
Où, poussant le soleil oblique,
Les ténèbres s'établiront.

Leur attitude au sage enseigne
Qu'il faut en ce monde qu'il craigne
Le tumulte et le mouvement;

L'homme ivre d'une ombre qui passe
Porte toujours le châtiment
D'avoir voulu changer de place.

A nélkülözhetetlen nyersfordítás:

A fekete tiszafák alatt, amelyek védik őket,
Sorban ülnek a baglyok
Úgy, mint idegen (ismeretlen, közönyös) istenek,
Vörös tekintetük sugárzik (nyilall). Töprengenek.

Anélkül hogy moccannának, ücsörögnek (ott)
Addig a bánatos(an komoly) óráig,
Amikor, lelökve a ferde Napot,
A sötétség (az árnyékok, a bűn, pokol) berendezkedik.

Tartásuk (attitűdjük) arra tanítja a bölcsset,
Hogy ezen a világon fáznia kell
A sokadalomtól és a mozgástól;

Az ember, ha megittasul egy elfutó árnytól,
Örökké viseli a fenyítést azért,
Mert meg akarta változtatni a helyét.

A vers szimbolikus üzenete (a mozdulatlanság magasabb érték, mint a helyváltogatás) a – teológiai gyökerű – európai gondolkodás egyik ősi, hovatovább

irracionális állítása. Hérakleitosz úgy képzelte: a világ nem mozdulatlan épület, hanem folyamatok összessége, folytonos változás, lángok lobogása, „dolgok egymásra hányt trágyadombja” – azaz: nem léphetsz bele kétszer ugyanabba a folyóba. Hérakleitosz irtózása a változástól, sorsimádó kíméletlensége, demokráciagyűlölete a későbbi konzervatív középkori gondolkodás egyik első mintája; ez a szorongás-együttes öntudatlanul ott lappang minden későbbi – katolikus – felfogás alján, és így Baudelaire fogalmait is mélyen befolyásolja. Ennek a teológiai meggyőződésnek leágazása az eleáták tanítása, azon belül is Zénon paradoxonai, főleg az *Achillész és a teknőc*-paradoxon. Úgy sejtem, annak háttérében is Parmenidész sugallata áll: a lét változhatatlan és egyetlen – sokféleség, folyamatos levés és változás nem létezik, mind csupán káprázat. Ha ehhez az állásponthoz erkölcsi elvárás, kíváncsi vagy parancs is járul, akkor rögtön a felelősség és felelősségre vonás veszélye is megnyílik. Ha ugyanis a mozdulatlanság szentsége az ember közösségi magatartásának zsinórmértéke, akkor a mozdulatlanságot nevezhetem hazaszeretetnek, kötelességnek, ragaszkodásnak, röghöz kötésnek vagy bárminek. Amikor Anaxagórásznak valaki szemrehányást tett, hogy: *Hát neked nincs szíved hazád iránt?*, akkor azt felelte: *Hagyd ezt; semmi mást nem viselek a szívemen, mint a hazám sorsát* (és az égre mutatott). Theodórosz azt mondta: *A derék férfi nem áldozza fel életét hazájának, ugyanis nem szabad feladni a belátást, hogy kedvében járjunk az értelmetleneknek. A haza: az egész világ.*

A mozdulatlanság (és rokona: a maradás, lehorgonyozás, helyőrzés) eszméje számtalan parabolában felbukkan a szellemtörténetben, legismertebb formájában a *tékozló fiú* evangéliumi történetében. Ott az értelmezés hangadói főleg a megbánásra, a hűtlenségre, nagyravágyásra helyezik a hangsúlyt, de az evangélisták versei mögött – a történet fonákjaként – a hűség parancsát is megsejtjük. Halljuk a korholást, az erkölcsi intelmet: ha nem hajszoltad volna az Ismeretlent, a messze rejlő és gazdagsággal kecsegtető értékeket, a talmi Titkot, nem kellene térdre hullnod most apád előtt, s megszegyenülnöd testvéred pillantásaitól. A merésnek, „kilovaglásnak” párhuzamosa a görög mitológiában Ikarosz alakja. Ott a hely-hagyásnak nem csupán horizontális alakzata tűnik elénk, hanem a „nagyravágyás”, azaz a magasra vágyás vertikális vállalkozása, az elmozdulás repülés, szárnyalás formájában (ez a vonatkozás a Baudelaire-vers egyik legrejtettebb, mondhatni, misztikus dimenziója). A bagoly-parabola nem jelöl meg irányt, tehát a mozgás vagy izgágaság tiltása mögött általában a *kezdeményezéssel szembeni gyanakvást* is kifürkészhetnénk. Az üzenet mindenesetre a felforgatás, a merészség, a vállalkozás teljes körű elutasítását sugallja, s a szellemi-lelki-politikai strázsálás eszményét helyezi magas polcra. Egy kiváló francia mondta: *Tous le sanimaux sont raisonnables, l'homme seul est religieux* (Minden állat értelmes, csak az ember vallásos) (Goethe, Weimarer Ausgabe, 102. kötet, 145.).

Jegyzeteimben találok olyan voksot is – Goethe egyik korai, 1777. szeptember 28-án kelt levelében –, amely ugyancsak a kimozdulás ellen érvel. A weimari géniusz ekkor huszonnyolc éves, és egyik barátját – korábbi szerelmének férjét – igyekszik lebeszélni arról, hogy kedvesével más lakóhelyre költözzenek. *Tanácsot kértek! De ilyen messziről nehéz tanácsot adni! A legbiztosabb, legmegbízhatóbb, igazán bevált megoldás ez: maradjatok ott, ahol*

vagytok (bleibt wo ihr seid). *Viseljétek el az ilyen-olyan kellemetlenségeket, csömört, akadályokat stb., hiszen nem fogtok jobbat találni akkor sem, ha helyet változtattok. Maradjatok szilárdan és rendületlenül a helyeteken. Tartsatok ki szilárdan és rendületlenül egy cél mellett – hiszen Te férfi vagy a talpán –, és akkor előrébb juttok a maradás révén (ihr werdet vordringen durchs bleiben), mert minden más eltörpül mögöttetek. Aki megváltoztatja állapotát, az mindig megfizeti az utazás és a letelepedés költségeit, erkölcsi és gazdasági értelemben is, és lemarad. Ezt mondom neked, mint világjárt (als Weltmensch), aki lépésről lépésre tanulja meg, mi a dörgés.* Tény, Goethe ötvenhét esztendő telt el Weimarban, és ha a felmagasodását részint a mozdulatlanág (vagy a kurta kiruccanások és visszatérések) filozófiájával indokoljuk, nem tévedhetünk nagyot. Máshol ezt mondja: *Man muss lange dabei sein, um sich behaupten zu können* (Sokáig ott kell lennünk egy helyen, hogy kiharcoljuk a helyünket).

A Baudelaire-kortárs magyar költészetből két ellentett pontot idézek, a Szózatot és Petőfi *El innét, el e városból* című versét. Vörösmarty, ki ne tudná, a feltétlen mozdulatlanág, a maradás apostola, és himnuszában is minden magyart arra szólít fel, szinte azt parancsolja: sehol nincs a nagyvilágon e kívül hely, *itt élned, halnod kell*. Ebben a szövegben a teológiai meggyőződés a nemzeti paroxizmus hangján csendül fel, s a költő egyenesen kizárja, hogy egyetlen helyen kívül lehet még élet, megmaradás. Baudelaire versét is lehetne egyfajta „hazafias” versnek tekinteni, de ott a bezárkózásra felhívó nemzeti hang nem tolul a felszínre, a szöveg nem bizonyos nemzeti eszméleti aranybulla szerepét tölti be, hanem egyetemes filozófiai-teológiai álláspont. Ha a két szöveget egy pillanatra párhuzamba állítjuk, rögtön kiderül a különbség: a francia sok ember felfogását tükrözi *nemzetiségétől függetlenül*, s ezért szívódik tudatunkba úgy, mint egy életbevágó dilemma egyik egyetemes megoldásváltozata. A magyar ezzel szemben *minden magyart* kötelez, de egyetlen más embert sem (sőt az emberiséget közvetve kizárja a nemzeti közösségből), s ezért nem is tudja átlépni (mint magas költészet) az országhatárt. Petőfi költeménye ellenben éppen ellenkezni látszik Vörösmartyéval: ő menekül a „megszokás” elől, futna is Kolozsvárról rögtön abban a pillanatban, ahogy betette oda a lábát: *S a magyar szó árad itten /.../, S mégis mindezek dacára / El innét, sőt ép ezért el, / Hogy a megszokás utol ne / Érjen prózai kezével*. Látjuk: Petőfi, aki nem volt kisebb hazafi Vörösmartynál, nem eleve utasítja el a kimozdulást valamely ősi környezetből, a „megszokásból”. Ha csupán ezt a szöveget ismernénk tőle, azt hihetnénk: a huszadik századi szabadságra mohó kivándorlási áramlatok egyik korai szószólójának meggyőződését halljuk itt. És igaz is: Petőfi abban is lángelme, mert mindkét választási lehetőséget képes felrajzolni művészetében. A két reformkori költő különböző (engedjük meg *egyetlen vers erejéig*: különböző) felfogása hűség dolgában aztán majd Ady Endre összetett, bonyolult nyugtalanságában forrad újra össze s alkot feledhetetlenül villogó megtérő-menekülő verseket. Csupán utalok a *Föl-földobott kőre* és hasonló szemléletű-tárgyú darabokra: *Meszsze tornyokat látogat sorba, / Szédül, elbusong s lehull a porba, / Amelyből vétetett*. A ragaszkodás eltökélt szándéka, látjuk, itt is erkölcsi szemponthoz kötött, mint a magyar szellemtörténetben oly gyakran, s szinte nem is teszi

elképzelhetővé a világban való elveszés, a világgá vándorlás említését, nem-hogy eszményítését. Ez a felfogás még az evangéliumtól is eltér, hiszen ott az áll: *Aki atyját és anyját jobban szereti, mint engem, nem méltó hozzám* (Máté 10, 37).

A modern európai líra a dilemma minden árnyalatát megrebbenti. Rilke, aki egész életét úton (házon és hazán, tehát minden bagoly-szemhatáron kívül) töltötte, egyre hatalmasabb hullámokban ostromolja a témát, míg végül eljut a fák egy helyben őrzött szent nyugalmaig, mozdulatlan hitvallásáig, stabilitást mutató, de annál mozgalmassabb benső látomásáig. A *tékozló fiú kivonulásától* a kései költemények misztikumáig ível a beszéd. Így kezdődik: *Nun fortzugehnh von alledem Verworrenen... / ... Hand aus Hand... / wohin? Ins Ungewisse... warum? Aus Drang, aus Artung, / aus Ungeduld, aus dunkler Erwartung, / aus Unverständlichkeit und Unverstand... Ist das der Eingang eines neuen Lebens? (S akkor elmenni mindebből a zürzavarból... / kezét kivenni a kézből... / hová? A bizonytalanba... miért? Késztetésből, alkatból, / türelmetlenségből, sötét elvárásból, / érthetlenségből és értetlenségből... Tán egy új élet kapuja ez?)* Ez a vers 1906-ban keletkezett, s a *Neue Gedichte (Új versek)* első részében olvasható. Aztán jönnek az esztendők, keservek, úttalan utak Svédországon, Párizson, Spanyolországon, Egyiptomon és más szörnyű és gyönyörű tájakon át, szállodák szegényes menedékhelyein és nemesasszonyok-urak udvarházain s kastélyain át, és a költői eszmélet megérkezik, idővel megérkezik a sztoicizmus rendületlen nyugalmahoz és megvesztegethetetlenül világpolgári hitvallásához, amely egy rideg dél-svájci lakótoronyban csodálatos baudelaire-i költészetet terem (egyik legszebb kései verse egy *Baudelaire* című költemény). Az első *Duinói Elégiában* még így ír: *Denn Bleiben ist nirgends (A maradás a semmi)*. De egy 1923. december 22-én keletkezett csodálatos darabban már a fák *gazdag és tiszta belső futásáról* ír, és a vers végén, a harmadik szakaszban így rendelkezik, már a baudelaire-i bölcsesség égisze alatt: *Innere Wege zu tun / an der gebotenen Stelle, / ist es nicht menschliches Los? / Anderes drängt den Taifun, / anderes wächst mit der Welle -, / uns sei Blume-sein groß (Belső utakat tenni / a kínált helyen, / nem emberi sors-e ez? / Más szorongatja a táj-funt, / más nő a hullám hátán -, / legyen számunkra nagyszerű a virág-lét)*. Rilke, ez a hihetetlen világtapasztalattal rendelkező művész, csak három évtizedes bolyongás után jut el ehhez az egyetlen pontból táplálkozó, beteljesült szellemi ataraxiához – kérdés, vajon *tékozlónak* érezte-e egész életét, s elhibázottnak választott hosszadalmas, éppen bölcsességre mohó világfutását? Nem, azt hiszem, nem érezte így. Az evangéliumban a mozdulatlanság szentsége más eszméleti szögben is megmutatkozik: Jézus is csak szellemi és lelki vonatkozásban ismer el kötelmet (nevezzük azt rokonnak, hazának vagy szeretetnek). A Márk-evangélium cáfolhatatlan világossággal beszél (3, 31–35): *A körülötte ülő tömegből figyelmeztették: „Anyád és testvéreid kint állnak és keresnek.” Ő azonban így válaszolt: „Ki az én anyám és kik az én testvéreim?” Majd végignézve a körülötte ülőkön csak ennyit mondott: „Ezek az én anyám és testvéreim! Aki teljesíti mennyei Atyám akarátát, az mind testvérem, nővérem és anyám.”* Íme, a tökéletesre váltott, megvalósított mozdulatlanság, a szív személytelen telítettsége, amely annyiban üresség, hogy már csak a Hivatás (Baudelaire szavával: bölcsesség) parancsára éber.

A bölcsesség madara, Minerva baglya a huszadik századi magyar lírában többször is megrebbenti szárnyát. Hármat említék, három szemszöveget, József Attilát, Nemes Nagy Ágneszt és Pilinszky Jánost.

József Attilánál a mozdulatlanág eszméje főleg a determinizmus szó maszkja mögött tünedezik fel: *Mint egy halom hasított fa...* De felbukkan – s ezért a legegységesebb költőnk ő, semmi kétség – egész világot, sőt másvilágot átkaroló mozzanatokban is. Nem, nem az *Ars poetica* csillag-messziségű lobogására gondolok (*hörpintek valódi világot, / habzó éggel a tetején*), nem is a csodálatos, mindenség-lelkű titán benső, herkulesi mozdulataira (*A világ vagyok – minden, ami volt, van; A Dunánál*), hanem arra az ártatlan, apja kalandorkedvét ünneplő, éppen a hódítás és habzsolás etikáját hirdető (valójában: egzisztenciateremtésért rimánkodó) tényállásra, amely 1937 júniusában nyer formát a (*Csak most...*) kezdetű költeményben. *Csak most értem meg az apámat, / aki a zengő tengeren / nekivágott Amerikának*. Számos előd és utód mintaszerűen modellált indulata izzik fel ebben a megrendítő versben (hadd utaljak csak Lenaura vagy Tamási Áronra), amely nem a bagoly-eszmény lenyomata József Attila művészetében. De amint Rilke a rebbenetlen szemöldökű Buddha iránti rajongástól jut el a belső oldalra mentett kozmikus belátásokig, úgy a magyar költő is egyesíti magában mindkét felfogást: a kozmikus kirúgtatást és a bűntudatig hatoló elmélyedést.

Nemes Nagy Ágnesnél ugyancsak a mozdulatlanág a szellemi torkolat, a pálya érett tetőzése: verseinek kései iránya valamely megvesztegethetetlen szellemiség, nehézkedés és begyökerezettség felé mutat, s ennek csak egyik jele a *Fák* című versben felrajzolt mintaszerűség. *Tanulni kell a téli fákat... mozdíthatatlan függönyök...* Itt csakugyan mintha a baudelaire-i parabola éledne újra, sőt mintha a rilkei *Belső utakat tenni...* derengene át a szövegen. Ez a meggyőződés az egész Újhold-iskola szemléletét meghatározza. Pilinszky – és ez harmadik példám – magára a versírásra vonatkoztatja a belső éberség parancsát, s azt mondja: a költő – mint egy vadász – mozdulatlanul lesi a vers felbukkanását, néha időtlen időkig várja, s akkor csap le, amikor a remélt tartalmak elevenen megjelentek. Semmi kétség: itt *A baglyok*ban ábrázolt elvárás nem általános életeszemély, hanem csupán alkotói élet- vagy eljárásrend, de ez (minthogy eddig mindig alkotókról beszéltünk), szűk körben ugyan, de megszemenő hatással hozhat gyümölcsöket (ha egyáltalán hiszünk még mindig a költészet érzelmi nevelő erejében).

És most, azt hiszem, felkészültebben, visszatérhetünk Charles Baudelaire verséhez. A cím többes száma (mint a közvetlen előtte álló *macskáké*) fülelni készíti az olvasót: Baudelaire hol egyes számot használ, hol többes számot, ha egy-egy állat a szimbólumképzés szerepébe emelkedik (a *Le Cygne* /*A hattyú*/ vagy más *macska*-versek az egyes számot választják). Esetünkben a többes szám azért is érdekes, mert a második sorban álló igenév (*rangés*, felsorakozva, vagy: sorban) különös megilletődöttséget ébreszt, hitetlenkedéssel felérő töprengést indít el az olvasóban: ha a baglyok olyan bölcsök, miért ülnek *sokan* a fán, miért nem egymagukban, vagy enyhén külön-külön. Rebbenést okoz a se tiennent ige is: mintha azt fejezné ki, így önmagában írva, hogy a madarak ideiglenesen kapaszkodnak, tartják magukat karmukkal az ágon, röppenésre hegyezve, éber várakozásban. Természetesen eszünkbe ötlük, hogy a vers

nyitánya nem ábrázolás, nem egy konkrét látvány ecsetelése, hanem a rögtön felerősödő elvonatkoztatás első akkordja csupán; Baudelaire nem leírni kíván valamely látványt, hanem illusztrálni egy gondolatot (s aztán egyetemes jelképpé keményíteni a képzelt jelenetet). A harmadik sor *furcsa istenek* kifejezése fokozza a jelenet misztikus légkörét, és afféle túlvilági jelentőséget kölcsönöz a baglyok néma várakozásának. Nem is gondolunk arra, hogy a költő szeme nem láthatja olyan közélről az állatokat, hogy vörösnek tarthatná a szemüket; vagy megállapíthatná, hogy *sorban* ücsörögnek. Nem lévén sem erdész, sem ornitológus, még azt is kétségbe vonhatnám, hogy a sűrű lombú tiszafák alkalmasak volnának baglyok elszállásolására... persze feketének feketék, sötétek, mint az alvilág, s ember és állat egyaránt szeret sötétben meditatálni. Emeron mondta, hogy minden fontos dolog sötétben jön létre. Baudelaire intelme ugyancsak az árnyak üzenete a felvilágnak, bár talán nem is értjük igazán. Hiszen a vers – tán az eddigiék is érzékeltetik – határértékek pasztell-rajzával közli mondandóját, és közvetlenséget mímelő jelképi közlés módja, konkrét szóanyaga is csupán egy keserű meggyőződés hordozójának tekinthető.

A Baudelaire-vers feszültsége itt is a fűtött kifejezések, a megjátszott élmény, valamint a melankolikus világállapot és emberi érzésfolyamat bársonyos, s egyúttal disszonáns elemeiből táplálkozik. Victor Hugo, aki – miért ne felednék el ezt sokan – a *Les contemplations*-ban (*Szemlélődések*) vagy a *La légende des siècles*-ben (*A századok legendája*) Baudelaire Romlás-könyvének hatalmas rokon korpuszait hozta létre, több ízben használja ezt az ellentétes jelzőpárost: *effroyable et superbe* (*borzasztó és felséges*). Jeder Engel ist schrecklich, mondja majd Rilke. És itt, ebben az egyiptomian frontális, a Szfinx magányára, tehetetlen tudására és mozdulatlan bölcsességére emlékeztető szonettben ugyancsak a csodálatosan lágy és mégis szigorú hangulati elemeknek gomolygására figyelünk fel. A motívumok Baudelaire-nél nem számtalan sokasággal árasztják el az embert, hanem helycseréjükkel, más versekre történő utalásaikkal, szellemtörténeti háttérük derengésével, érzéki töménységükkel hatnak. A bagoly-versünket megelőző macska-sonett már érinti a tényállást: a macskák is a szigorú tudósok (és a parázsló szerelmesek) kedvencei, *szelíden* járkálnak, de *dideregue* a házban (*doux... frileux*), imádják a csendet (nyilván a baglyok is), sőt a sötétség borzalmát... Itt is töprengésről van szó (*en songeant*, álmodozva, révedezve), árnyakról, végtelen álomról. A macska-vers mintegy felvezeti a baglyok éber-álmos csendéletét, és szakrális szókészletével is előkészíti a következő misztikus szöveget. A macskák-vers utolsó szakaszában egyenesen halmozódnak az éteri fordulatok: *étincelles magiques, parcelles d'or, étoilient, prunelles mystique*. Az állati tekintet delejes varázsa, a nézés útján közvetített léttudat, a szem lenyűgöző funkcionalitása itt is centrális elem, s a baglyok ezt a megrendülést csak erősítik.

A második szakaszban az emberi minőséget mintegy átugrott, istenné mesterkedett állatokra hirtelen ráköszönt a jövő idő és az alkony aktivitása. Itt bukkan fel először a mozdulatlanság motívuma (*sans remuer, anélkül hogy moccannának*), amelyet a két utolsó hármast majd fel, s az árnyak és a Nap harca mintegy drámai mellékletet tűz a tiszafákon gubbasztó madarak fölényes képe mellé. Mintha itt – a *melankolikus* jelzőben, a *ferde Nap* képzetében – maga az Ember búcsúzna a világtól, s átengedné a szót, a példaadást

a fenségesen hallgatóg lényeknek, akik még mindig kapaszkodnak az ágakon, hogy lecsaphassanak áldozatukra. Baudelaire trükkje abban áll, hogy noha a baglyokat a sztoikus rendületlenség emblémáiként tünteti fel, ugyanakkor tudja, hogy minden olvasó tisztában van annyival: a baglyok a sötétség beállta után „élesednek ki”, fajzanak harci madarakká, s egyetlen szárnycsapással kerítik hatalmukba a földi-égi-légi férgeket és csúszómászókat. Csak látszat a költeményben az, hogy a baglyok mozdulatlanok; a második versszak harci képében már a felröppenő állatok mindjárt eljövendő csattogása is felharsan. Ugyanakkor az ellentét körvonalai is vastagodnak: maga a természet (és része: az ember) képtelen a higgadt *telepedésre*, örök hajsza bábja, örök készülődés és portya károsultja, szemben főhőseinkkel.

A 9–11. sor az *attitude* kifejezést ismétli: ez fordul elő a macska-versben is az állati tartás jellemzésére; s a *sage* (bölc, egyes számban) ugyancsak folytatja az előzmény *tudós-képzetet* (*savant*). Nem tudom elmondani, micsoda aktivitás szorul a *mouvement* (mozgás) és főleg a *tumulte* (*tumultus*) kifejezésben. Baudelaire egész költészete, tudjuk, egy tudós alkat műve, és versei szinte duzzadnak a szellem- és líratörténeti emlékektől. Hol jelölten, hol jelöletlenül idézi elődeit és kortársait. Számos költeménye (és ezt nem is rejti véka alá) többé-kevésbe szabad-szabados fordítás. Maga is ír verset latinul. És, persze, főleg: egész szemlélete és szókinccse emlékeztet a moralistákra, filozófusokra, sőt egyházi szónokokra, misztikus gondolkodókra. A *tumultus* a költői paletta hozadéka, a *mozgás* képzete ellenben a filozófiai ismeretek nyoma a versben. A kettő együtt – művészileg – kétségtelenül robbanóelegyet alkot... és furcsa módon, noha elvont állításba torkollik, döbbenetes hatás kiváltására alkalmas.

A *baglyok* gnómikus költemény Pascal tónusában – felteszem, egy olyan ember meztelen erkölcsi intelme, aki az 1848–49-es mozgalmak után vajmi csekély bizalmat őrizhetett meg szívében bármiféle buzgalom, mozgás vagy indulat iránt. Feljegyezték, hogy a költő 1852-ben *A filozófus bagoly* címen folyóiratot szándékozott kiadni barátaival, a terv azonban hamar füstbe ment. Arról is tudunk, hogy egyik-másik vers mögött (pl. a *Le Guignon*, *Kár* mögött) felködlik Thomas Gray angol költő *Elégia egy falusi temetőben* című költeménye. Bár a párhuzam csak a szokásos eredményt fialja (halovány indíték, robusztus tükröződés), Jékely gyönyörű fordításába fekete gyönyörűség belekóstolni, idézem a „gyanús” sorokat:

S repkény-benötte tornyának fokán
rikoltoz még az álmatag kuvik
a járkelőre, ki dohos zugán
zavarni merné, hol most megbuvik.

Ahol a gyep halmokra domborul,
bozontos szil- s tiszafa lomb alatt
kisdéd sírjuk mélyében jámborul,
e hely szegény atyái nyugszanak.

Látjuk, Thomas Gray verse: buksi írói, olvasói öröm; Baudelaire verse viszont: az egyszerűség és bölcsesség boldogsága. Ha lapozgatunk, további pár-

huzamokra bukkanunk. A *fájó Párizs (Le spleen de Paris)* prózakölteményeiben, például a *La Solitude*-ben (*A magány*) ilyen formában köszöntjük egy nagy előd gondolatát (Szabó Lőrinc fordításában): *Majdnem minden bajunk abból ered, hogy nem tudunk megmaradni a szobánkban – mondja egy másik bölcs, azt hiszem, Pascal, ekképpen hívogatva az elmélyedés cellájába mindazokat az elbolondítottakat, akik a boldogságukat a lőtás-futásban keresik, s abban a prostitúcióban, amelyet testvérinek mondhatnék, ha századom szép nyelvén akarnék beszélni.* Ennek a sorozatnak egy másik darabjában (*Vocations, A hivatások*) ez a sóhaj röppen fel (ugyancsak Szabó Lőrinc változata): *Gyakran éreztem, hogy nekem abban telnék gyönyörűségem, ha mindig mehetnék, egyenest, az orrom után, anélkül, hogy tudnám, hová, anélkül, hogy bárki nyugtalanzkodnék miatta, és ha mindig új országokat látnék. Én soha sehol sem vagyok igazán, és azt hiszem: máshol mindig jobb lenne, mint ott, ahol vagyok.* Ez a káprázatosan modern szöveg elmélyíti és felmagasítja *A baglyok* kissé tapintatosabb intését: itt már nem csupán az a fenyegetés, hogy a tülekedő ember *fenyítést visel egész életében (porte toujours le châtiment)*, hanem arról, hogy nem létezik (*je ne suis jamais bien nulle part, nem vagyok sehol*), azaz sehol nincs, semmi. Fentebb említettem, hogy Rilke első *Duinói Elégiájá-*nak fogalmazása, úgy rémlik, a dilemma másik véglet-pontját fogalmazza meg: *Denn Bleiben ist nirgends (A maradás a semmi)* – valójában azonban a kettő ugyanazt mondja: a *maradás* (vagy mondjuk így, Simone Weil szavával: begyökerezettség) lehetetlensége az emberi egzisztencia egyik legmélyebb alapindulata, viszont a másik: az értelmes kiröppenés, *állandó indulhatnék* és igazi megérkezés szintén csupán elérhetetlen eszményi érték az ember számára. Baudelaire *Az utazásban* mintha a középutat ajánlaná: mivel a cél mindig mozog, mindenütt lehet, mondja – tehát a cél kint is lehet, bent is lehet... s mintha többé nem a mozgás parabolájáról volna szó, hanem a belső bizonyosságról, a minden helyzetet egyensúlyban, a „bölcsesség” rendjében tartó életrendről.

Mielőtt zárnánk s ismét magára hagynánk a verset, távolodjunk el tőle egy kicsit; hosszabbítsuk meg Baudelaire tágasabb gondolatvilága felé. Közismert, hogy ez a világ általában is irtózott attól a modernségtől, amely a régi európai Renddel szemben állt s a minden *megelőzőt* lerombolni, *megváltoztatni* igyekezett. *A hattyúban* így panaszkodik: *Paris change! Mais rien dans ma mélancholie / N'a bougé!*... Idézem a szakaszt Tóth Árpád fordításában: *Párizs megváltozik, de renyhe bánatomban / nincs rezzenés! Kövek, állványok, új falak, / ódon külvárosok: jelképpé válnak nyomban, / s rám dús emlékeim kőszúllyal omlanak.* Érezzük a sértett konzervativizmus fojtott dühét, a változásoktól rettegő szellemi attitűd szűkülését, halljuk a sorok mögött Baudelaire nagy atyamestereinek, de Bonaldnak és de Maistre-nek fojtott sziszegését. A tizenkilencedik század, amely a nagy reménységek és nagy csalódások évszázada volt, a romantika és a forradalmak százada, s amelyet Heidegger a világtörténelem legsötétebb századnak ítélt, ezer katolikus reszketéssel, az elutasítás számtalan maradi árnyalatával irtózott mindenféle „forradalomtól”. Rendszerek mentek, rendszerek jöttek, s közben 1840 és 1940 között mintegy hatvanmillió ember vándorolt ki az öreg kontinensről. Amit a tizenhatodik században Kopernikusz az égi bolygók forradalmairól mondott (műve, a *De revolutionibus orbium celestium* csak halálának évében jelenhet meg, s aztán

1616-ban kerül indexre), az társadalmi értelemben a tizenkilencedik században következik be. De Maistre még azt hitte: játsszanak csak a természettudósok laboratóriumaikban, ott nem ártnak senkinek. Azt hitte: a természettudomány alantas kézművesek bogarassága, méltatlan a nemesi sorban született, uralkodásra rendelt emberek szelleméhez. Mint atyamesterei, Baudelaire is gyűlölte – látjuk *A baglyokból* – a mozgást. Minden mozgás kárhuzatos, mondták. Az idő: kényszerűség, rossz dolog, nem is irányul másra, mint hogy befejeződjék, mondták. Baudelaire és szellemi rokonai – hogy egy pillanatra kipillantsunk a lenyűgöző vers vonatkozásrendszeréből – a Történelem, a Forradalmi korszak fenyegető közeledésében, az Idő felgyorsulásában megérik a veszélyt, s rabbiátus gesztusok kíséretében visszavágnak a statikus Isten, a régi statikus Rend világába. Nem véletlen, hogy bizonyos elemzők Baudelaire költeménye mögött is Kelet hatását vélik felfedezni... Igen, de Maistre is áhítattal tekintett Egyiptomra. A piramisok hatalmas gúlái! A templomok csillagokat érő kőmonumentumai! Egyiptom óriási csatorna-rendszere! Ott minden rendben van, minden a helyén van, semmi sem ing meg, nem kapdos mohón eliramló árnyak után (mint a költő mondja az utolsó versszakban). Babilon palotái és városfalai kit ne nyűgöznének le, főleg amikor egész kontinensek szerkezetei dőlnek össze. Mert ők az igazi csodák, a Mozdulatlanság örök időkre tervezett csarnokai, a kétségbevonhatatlan istenek rideg lakóhelyei és érdes kőfalai: a római Szent Péter székesegyház, az Alhambra, a Louvre és Versailles, és más lenyűgöző épületek! Mind-mind önkényurak építtette kőóriások, totálisan megszervezett és katonai fegyelemben tartott, idomított hangyaállamok mamut-emelvényei. Babiloni istenkirályok, piramisokba temetkező, szfinxekkel rokon fáraók, arab származású spanyol uralkodók, granadai királyok álmai.

Nem folytatom, hiszen csupán megpendíteni szerettem volna – Baudelaire csodálatos versének olvasása után, a vers eszméleti vonalát meghosszabbítva –, hová vezethet a régi és új kalifák ideológiája és az újítás gyakorlatát eleve gyanakvással szemlélő napkeleti szellemiség. És csak jelzem, hogy Baudelaire szemléletének nyűgözése nem ellenkezik alapvetően a piramidális arisztokráciák, a sokakat megbabonázó monumentális államgépezetek, a Mozgást – mint a folytonos megújulás nagy Emblémáját – elutasító filozófiák meggyőződésével. A vers maga – sem *A baglyok*, sem a költő más verse – nem áll az ördög igazságát megalapozó valamiféle aranybulla rangján. És ha úgy olvassuk, mint mély személyes dilemmák természetrajzát, objektív, de emberi vallomást, megőrizhetjük mérhetetlen bámulatunkat. Mert Baudelaire nemcsak konzervatív, de objektív szellem is: nem tolakszik be még saját versébe sem, hanem az emberről beszél (*l'homme ivre... az ittas ember*). Nagy kortársa, Victor Hugo azt mondja: *Jaj, mit ért meg az ember? Keveset a teremtményekből, és semmit a teremtésből.*

Igaz ez? Azt hiszem, Charles Baudelaire legalább a teremtmények életéből valamit megértett.